

Esîrüddin el-Ebherî, Türk-İslam düşüncesinin zirveye ulaştığı 13. yüzyılda Anadolu'da yaşamış dikkat çeken bir düşünürdür. Eserlerinde Fârâbî ve İbn Sînâ'ya yaptığı atıflar ve görüşleri üzerinden Fahreddin Razi ve onun takipçileri ile giriştiği tartışmalar onun düşünce tarihindeki değerinin ve öneminin başlıca göstergeleridir. O, ortaya koyduğu hikmet anlayışı ve yetiştirdiği öğrencilerle kendisinden sonraki birçok düşünürü büyük ölçüde etkilemiştir.

Ebherî, mantık, geometri ve astronomi gibi birçok alanda kitap yazmış, bu yede yaşadığı dönemden günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. İşte elinizdeki bu çalışma onun, *Tenzîlü'l-Efkâr fî Ta'dîli'l-Esrâr* adlı eserinin tenkitli neşri ve çevirisidir.

Müellif bu eserde mantık, metafizik ve fiziği derinlemesine ele almıştır. Eser yazarın kendi ifadesiyle, bilgi elde etmede yaygın olarak kullanılan yöntemlerde bulunan birtakım hataları göstermek amacıyla kaleme alınmıştır.

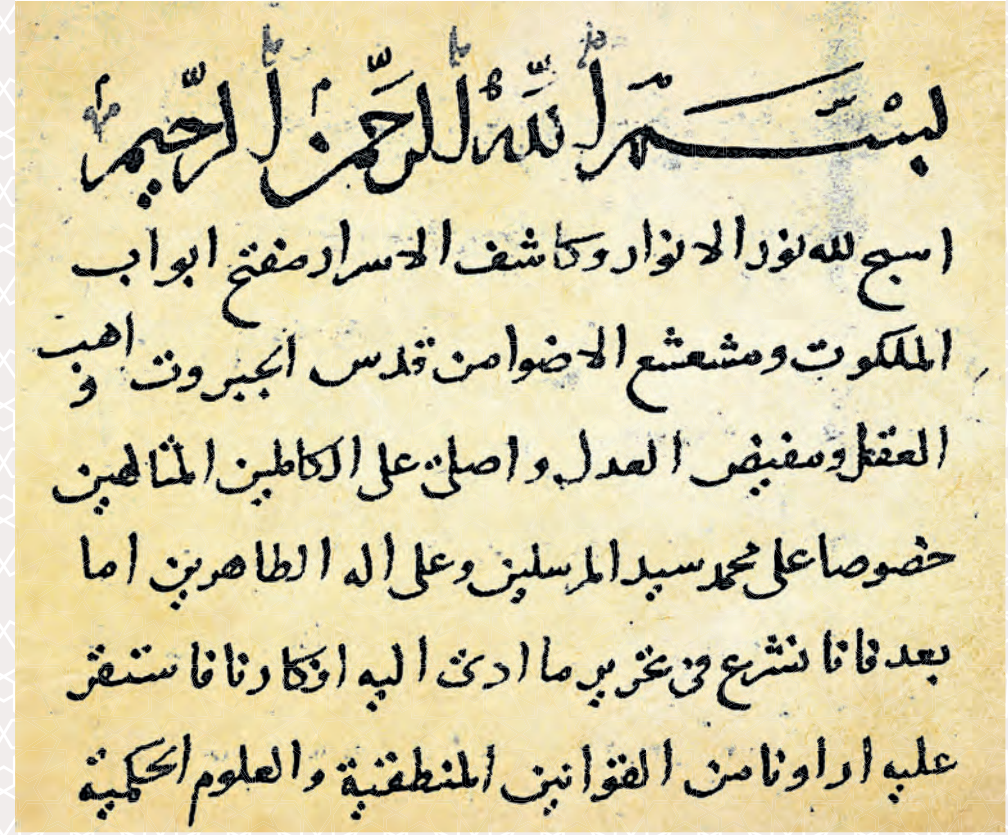
TENZİLÜ'L-EFKÂR
FÎ TA'DİLİ'L-ESRÂR
ESİRÜDDİN EL-EBHERÎ

TÜRK-İSLAM BİLİM KÜLTÜR MİRASI DİZİSİ: 51

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI
Renegelecekte

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Tenzîlü'l-Efkâr fî Ta'dîli'l-Esrâr

ESİRÜDDİN EL-EBHERÎ

HAZIRLAYANLAR:
KÂMİL KÖMÜRCÜ - EKREM SEFA GÜL

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

ISBN: 978-625-8362-21-4

9 786258 352214

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Tenzîlü'l-Efkâr fî Ta'dîli'l-Esrâr

Esîrüddin el-Ebherî

Tenzilü'l-Efkâr fî Ta'dîli'l-Esrâr

Estrüddin el-Ebherî

Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi: 51

ISBN: 978-625-8352-21-4

DOI: 10.53478/TUBA.978-625-8352-21-4

Ankara, 2022

Hazırlayanlar

Kâmil Kömürcü (Prof. Dr.)

Ekrem Sefa Gül (Dr.)

Editör

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

Tasarım

Murat Acar

TÜBA Başkanı

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Proje Yayın Kurulu

Atilla Bir (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr., Proje Yürütücüsü)

Muhittin Macit (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr., Proje Yürütücüsü)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Proje Yayın Koordinatörleri ve Danışmanları

Turgay Anar (Prof. Dr.)

Proje İdari İşler Sorumlusu

Duygu Erol

Baskı

Tek Ses Ofset Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Kültür Çarşısı 7/60 Altındağ / Ankara

Sertifika No: 44186

© Türkiye Bilimler Akademisi 2022

Bu eserin tüm yayın hakları, Türkiye Bilimler Akademisi'ne aittir.

Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz.

Eserden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Kitabın dil, bilim, etik ve hukuk açısından bilimsel sorumluluğu yazara aittir.

Türkiye Bilimler Akademisi'nin sorumluluğu bulunmamaktadır.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI

Şifhelerinde

Tenzîlü'l-Efkâr fî Ta'dîli'l-Esrâr

İNCELEME - TERCÜME - TAHKİKLI METİN

Esîrüddin el-Ebherî

Hazırlayanlar

Kâmil Kömürcü

Ekrem Sefa Gül

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Tenzilü'l-Efkâr fî Ta'dilî'l-Esrâr

Esfrüddin el-Ebherî

Turkish-Islamic Scientific and Cultural Heritage Series: 51

ISBN: 978-625-8352-21-4

DOI: 10.53478/TUBA.978-625-8352-21-4

Ankara, 2022

Prepared By

Kâmil Kömürcü (Prof. Dr.)

Ekrem Sefa Gül (Dr.)

Edited By

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

Design

Murat Acar

President of TÜBA

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Editorial Board of Project

Atilla Bir (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr., Project Coordinator)

Muhittin Macit (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr., Project Coordinator)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Publication Coordinators and Advisors of Project

Turgay Anar (Prof. Dr.)

Administrative Affairs Supervisor of Project

Duygu Erol

Publisher

Tek Ses Ofset Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Kültür Çarşısı 7/60 Altındağ / Ankara

Sertifika No: 44186

© Turkish Academy of Sciences 2022.

All publishing rights of this work belong to the Turkish Academy of Sciences.

It may not be printed and reproduced partially or fully without the written consent of the publisher. It can be cited by providing full reference.

The author bears full scientific responsibility for the book in terms of language, academic, ethics and law. Turkish Academy of Sciences has no responsibility whatsoever.

TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Vedat Dalokay Cad. No: 112 Çankaya 06670 Ankara

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

www.tuba.gov.tr

Under the auspices of the
PRESIDENCY OF THE
REPUBLIC OF TÜRKİYE

Tenzîlü'l-Efkâr fî Ta'dîli'l-Esrâr

REVIEW - TRANSLATION -
AUTHENTICATED TEXT

Esîrüddin el-Ebherî

Prepared By
Kâmil Kömürcü
Ekrem Sefa Gül

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Büyük gelecekle, büyük geçmişlerin bilgi ve birikimi üzerine inşa edilir.

Türkiye, ihtişamlı bir medeniyetin ve zengin bir tarihin meydana getirmiş olduğu büyük bir birikimin varisidir. Kökleri bilime, bilgiye, hikmete ve irfana dayanan bu birikim, ülkemizin geleceğinin inşası gayretlerinde de en önemli referansımız olmalıdır. Bu büyük birikimden yararlanmadığımız takdirde, geçmişimizi “müzelik bir emtia”ya dönüştürürüz, sağlıklı bir gelecek inşa edemeyiz.

Zira tarih, sadece geçmişte olup biten değil, aynı zamanda bugüne kalan, yarına da aktarılacak olandır. Milletler tarihte yalnızca geçmişlerini değil, geleceklerini de ararlar. Geçmişiyile barışamayan, tarihini yorumlayamayan, ecdadına yabancılaşan milletler, sağlıklı bir gelecek inşa edemezler.

Çağımıza ve geleceğe yapacağımız etki bakımından, sahip olduğumuz zengin mirası yeniden ve daha güçlü biçimde harekete geçirmemiz gerekiyor. Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yürütölen “Türk-İslâm Bilim ve Kültür Mirası Projesi”ni, işte bu amaca yönelik bir çalışma olarak değerlendiriyorum.

Proje kapsamında, sosyal bilimler, İslâmî ilimler, Türkiyat, sağlık ve tabiat bilimleri ve teknik bilimler alanlarında hazırlanan eserlerin, bilim ve kültür hayatımıza kazandırılmasını takdirle karşılıyorum.

Bu vesileyle, eserlerin müelliflerini rahmet ve şükranla yâd ediyor, projenin hayata geçirilmesinde görev alan bilim adamlarımız ile TÜBA mensuplarını kutluyorum.

Recep Tayyip Erdoğan

T.C. Cumhurbaşkanı

Takdim

Sürdürülebilir kalkınma; “güçlü makroekonomik politikalar” ile “rekabeti odağına alan yapısal reformların” bir arada uygulanması ile mümkündür. Rekabette söz sahibi olabilmek ise; bilimsel ve teknolojik gelişmelerden en iyi şekilde faydalanmak, bu gelişmeleri içselleştirmek ve bir sonraki adımı da tasarlamakla mümkün oluyor. Bunu başarabilen ülkeler gelişmişlik konusunda rakiplerini geride bırakıyor ve küresel ekonomide daha fazla söz sahibi olmaya başlıyor.

Bilimsel ve teknolojik gelişme “yeni”, “daha iyi” ve “keşfedilmemiş” olanı arama çabasıdır. Fakat bu çaba, geçmişten asla kopuk değildir. Geçmiş mirasın çok daha iyi anlaşılması, geleceğin daha sağlam inşası için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye tam da bu noktada, bulunduğu coğrafya ve sahip olduğu eşsiz tarihi ve kültürel birikimiyle ciddi bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Türk-İslâm medeniyetinin kadim bir üyesi olarak; insanlığın bilimsel, teknik ve kültürel gelişimine çok somut katkıları olan bir medeniyetin mirasçısıyız.

Türk-İslâm medeniyetine ait eserlerin gün ışığına çıkarılması; yeni kuşakların geçmişten feyz alarak daha güçlü bir motivasyonla yola devam etmesine katkı sağlayacaktır. Bu eserler ayrıca, bilim, Ar-Ge ve yenilikçilik konusundaki politikaları-

mız için de girdi sunarak, farklı bakış açılarından faydalanma imkanı verecektir. Bu kapsamda, Sayın Cumhurbaşkanımızın himayelerinde, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından yürütülen “Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi”ni çok değerli ve benzersiz bir adım olarak görüyorum. Proje; matematik, astronomi, tarih, coğrafya, edebiyat ve felsefe gibi alanlarda saygıdeğer İslâm âlimleri tarafından hazırlanan eserleri bilim dünyasına kazandırmayı amaçlıyor.

Yüksek himayeleri için Sayın Cumhurbaşkanımıza şükranlarımı arz ediyorum. Başta TÜBA çalışanları olmak üzere, bu çok kıymetli proje için emeği geçen herkesi içtenlikle tebrik ediyorum. Eserlerin yazarlarını rahmet ve hayırla yâd ediyor, Projenin Milletimizin bilimsel ve topyekün kalkınması için yararlı olmasını diliyorum.

Mustafa Varank

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanı

Sunuş

Ülkelerin bilimsel ilerlemesi ve yenilikçilik performansı, topyekûn kalkınma ile uluslararası rekabette üstünlük sağlama bakımından stratejik öneme sahiptir. Toplumların geleceğinin güvenle inşası ve refahın toplumun tüm katmanlarına yayılması bilimin, bilimsel düşünce ve yaklaşımların önemsenmesi ve yaygınlaştırılması, gençlerin bilim ve araştırma alanına yönlendirilmesi, bilimsel çalışma ve başarıların teşvik edilmesi ile mümkündür. Bu konular, dünyadaki bilim akademilerinde olduğu gibi milli akademimiz Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) amaç ve görevleri arasında yer almaktadır. Belirlenen hedeflere ulaşmak için sahip olduğumuz medeniyet birikimini iyi anlamak zorundayız.

Millet olarak, önemli bir bölümü gün ışığına çıkarılmayı ve değerlendirilmeyi bekleyen zengin bir bilim ve kültür mirasına sahip bulunuyoruz. Bu mirasın daha görünür ve yararlanılır kılınması, bugünkü ve gelecekteki bilimsel performansımız ve ulusal hedeflerimize ulaşmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihsel birikim ve mirasın ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi, diğer yararları yanında, bilimsel ilerleme ve yenilikçi çalışmalar için gerekli cesaret, özgüven ve motivasyona yapacağı katkı bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik ve kalkınma yarışında son iki yüzyıldır devam eden göreceli konumumuz ile geleceğe yönelik yüksek amaçlarımız dikkate alındığında, bireysel ve toplumsal düzeyde sağlıklı bir benlik/kimlik ve özgüven inşası ile güçlü bir ekosistem ve kültürün oluşturulmasına gerek olduğu ve bu konuda her Türk kurumunun katkı ve destek sağlamasının ulusal bir görev olduğu açıktır.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi, ülkemizin millî bilimler akademisi olma sorumluluğu ile Kalkınma Bakanlığı'nın mali desteğiyle 2014 yılında başlatılmıştır. Proje kapsamında Türk-İslâm medeniyeti havzasında, fen, mühendislik, Türkiyat, sosyal bilimler, dinî ilimler gibi alanlarda eski-farklı Türk lehçeleri ile diğer dillerde üretilmiş, uzman bilim insanlarımızca seçilen 100 eserin, imkân ve ihtiyaca göre transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi yapılarak yayımlanması yoluyla bilim ve kültür âleminin ve gelecek kuşakların istifadesine sunulması hedefi doğrultusunda yayınlarımız devam etmektedir.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projemiz, çok sayıda paydaşın doğrudan ve dolaylı katkı ve desteklerinin eseridir. Projemizin başlangıçtan beri Sayın Cumhurbaşkanımızca desteklenmesi ve 2018 yılı başından itibaren resmen Cumhurbaşkanlığı himayelerine alınmış olması, Akademimiz açısından büyük bir onur ve teşvik kaynağı olmuştur. Bilime ve projemize verdikleri çok değerli destek ve yüksek himayeleri için Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'a kalbî şükranlarımızı arz ediyorum.

Bugüne kıyasla oldukça kısıtlı koşullarda bilimsel mirasımızı oluşturan eserleri kaleme alan bilim ve kültür tarihimizin kahramanlarını rahmet ve şükranla yad ediyorum. Bu eserlerin çoğaltılması, saklanması ve bugüne ulaşmasında rol alan isimsiz kahramanları da saygıyla anıyorum.

Eserlerin transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi ve tahlilini yaparak günümüzün ve geleceğin okuyucu ve araştırmacılarına ulaşmasını sağlayan bilim insanlarımıza müteşekkirimiz. Yayına hazırlık ve basım sürecinde rol alan Akademi üyelerimiz, bilim insanlarımız ve çalışanlarımız ile projeye katkı sağlayan tüm paydaşlarımıza da teşekkür ediyorum. Ayrıca, Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi'nin hayata geçirilmesinde katkılarından ötürü Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar'a minnettarız.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi kapsamında yayımlanan eserlerin milletimizin bilimsel ilerlemesi ve topyekûn kalkınması ile medeniyet ihyası/inşası süreci bakımından yararlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Muzaffer Şeker

TÜBA Başkanı

Prof. Dr. Kâmil Kömürcü

ORCID: 0000-0002-1271-4575

2001 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı  niversitede 2004 yılında “Esîrüddin el-Ebheri”nin Kıyas Anlayışı” adlı yüksek lisans tezini ve 2010 yılında “Esîrüddin el-Ebheri”nin Mantık Anlayışı” isimli doktora tezini tamamladı. 2010 yılında Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Yrd. Doç. olarak atandı. 2015 yılında Doçent, 2021’de ise Profesör oldu. “İşr k  Düşüncede Mantığın Yeri”, “Mantığın Temel Kavramları” ve “Mantığa Giriş” isimli kitap çalışmaları yanında mantık tarihi, özellikle on üçüncü yüzyıl mantıkçıları, mantık eğitimi gibi konularda yayınlanmış birçok bilimsel makalesi vardır. şihab ddin Sühreverdi”nin *Mantku’t-Telvih t* isimli eserini inceleme-eviri olarak yayımlamış olan yazar Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mantık Bilim Dalında akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

He graduated from Ankara University Faculty of Theology in 2001. He completed his master’s thesis named “Ath r al-d n al-Abhari’s Views on Syllogism” in 2004 and his doctoral thesis named “Ath r al-d n al-Abhari’s Views Logic” in 2010 at the same university. He became Professor in 2021. He has many scientific articles published on the history of logic, especially thirteenth century logicians, logic education. In addition to his book works titled; “The Place of Logic in Illuminated Thought”, “Basic Concepts of Logic” and “Introduction to Logic”. The author, who published Shih b ad-D n Yahya Ibn Habash Suhrawardi’s work titled *Mantq al-Talvih t* as an analysis-translation. He continues academic studies in the Department of Logic, Faculty of Theology, Sivas Cumhuriyet University.

Dr. Ekrem Sefa G l

ORCID: 0000-0002-5737-3938

2001 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2004 yılından itibaren Mill  Eğitim Bakanlığına bağlı çeşitli  đretim kurumlarında öğretmenlik ve idarecilik yaptı. Ankara  niversitesindeki yüksek lisansını 2011’de “Aristoteles’te Fizik Metafizik İlişkisi” adlı teziyle tamamladı. 2016 yılında Sivas Cumhuriyet  niversitesinde hazırladığı “Yak n  İmanın İmkân ve Mahiyeti” adlı teziyle doktora derecesi aldı. Kelam, mantık ve felsefe üzerine uluslararası ve ulusal hakemli dergilerde yayınlanmış birçok makalesi vardır. Aynı alanlar üzerine akademik alışmalarını devam ettirmektedir.

He graduated from Ankara University Faculty of Theology in 2001. Since 2004, he has worked as a teacher and administrator in various educational institutions affiliated to the Ministry of National Education. He completed his master’s degree at Ankara University in 2011 with his thesis named “Physics

and Metaphysics Relation from Aristotle". In 2016, he received his doctorate degree with his thesis titled "The Possibility and Nature of Certain Faith", which he prepared at Sivas Cumhuriyet University. He has many articles published in international and national peer-reviewed journals on theology, logic and philosophy. He continues his academic studies on the same fields.

İçindekiler

Takdimler ve Sunuş

Özet	23
Giriş	31
Tenkitli Neşirde Takip Edilen Yöntem	35
Kaynakça	41
Metin	42
Tahkikli Metin	43
BİRİNCİ İLİM	
Mantık Üzerine	46
Mukaddime	46
Mantığın Gayesi	46
Birinci Makale	54
Lafızlar	54
Tümel Anlamlar (Kavramlar) Üzerine	66

Tümel ve Tikel Üzerine	66
Beş Tümel Üzerine	76
Beş Tümelin Birbirleriyle İlişkisi Üzerine	88
Tarifler Üzerine	90
İkinci Makale	98
Yüklemlî Önermeler Üzerine	98
Yüklemlî Önermelerin Mahiyetleri ve Şartlı Önermelerden Ayrılmasının Niteliği Üzerine	98
Önermede Niceliğin Tekil, Belirsiz ve Belirli Olması Üzerine	100
Önermenin Madde ve Muhassala Olması Üzerine	106
Önermelerin Maddeleri ve Modları Üzerine	110
Bitişik Şartlı Önermeler Üzerine	116
Ayrık Şartlı Önermeler Üzerine	126
Çelişki Üzerine	132
Üçüncü Makale	138
Döndürme Üzerine	138
Yüklemlî Önermelerin Döndürmesi Üzerine	138
Bileşik Modal Önermelerin Döndürülmesi Üzerine	148
Bitişik Şartlı Önermelerin Döndürülmesi Üzerine	152
Ters Döndürme Üzerine	154
Yüklemlî Önermelerin Ters Döndürmesi Üzerine	154
Bileşik Modal Önermelerin Ters Döndürmesi Üzerine	156
Bitişik Şartlı Önermelerin Ters Döndürmesi Üzerine	158
Bitişik ve Ayrık Şartlı Önermelerin Gerekleri (Levâzımı) Üzerine	160
Dördüncü Makale	164
Kıyasın Mahiyeti ve Kısımlara Ayrılmasının Niteliği Üzerine	164
Yüklemlî Kesin Kıyaslar Üzerine	176
Yüklemlî Kesin Kıyasın Geçerli Sonuç Vermesinin Şartları Üzerine	176
Modal Kıyaslar Üzerine	188
Bileşik Modal Kıyaslar Üzerine	190
Şartlı Kesin Kıyaslar	196
Yüklemlî ve Ayrık Şartlı Öncüllerden Oluşan Şartlı Kesin Kıyaslar Üzerine	196
Yüklemlî ve Bitişik Şartlı Öncüllerden Oluşan Şartlı Kesin Kıyaslar Üzerine	200
İki Bitişik Şartlı Öncülden Oluşan Şartlı Kesin Kıyaslar Üzerine	204
İki Ayrık Şartlı Öncülden Oluşan Şartlı Kesin Kıyaslar Üzerine	214
Bitişik Şartlı ve Ayrık Şartlı Öncüllerden Oluşan Şartlı Kesin Kıyaslar Üzerine	224
Şartlı (Seçmeli) İstisnâî Kıyaslar Üzerine	234
Bileşik Kıyaslar Üzerine	238

Beşinci Makale	242
Kıyasların İlkeleri Olan Önergeler Üzerine	242
Burhan Üzerine	250
Sorular Üzerine	250
Burhanın Bölünmesi Üzerine	252
Burhanî Bilginin Parçaları Üzerine	254
Konular İlkeleri ve Sorunlar Üzerine	254
İlimlerin Konularının Farklaşması, Burhanın Aktarılması, İlimlerin İlkeleri ve Sorunlarda Ortak Olması Üzerine	258
Tanımın Burhan ile Elde Edilememesi Üzerine	260
Mugalata Üzerine	262
(Akıl Yürütmede Düşülen) Hatanın (Galat) Kaynağı Üzerine	262
Mugalatanın (Bazı Mantık Yanlışlarının) Yapısı ve Çözümleri Üzerine	270

İKİNCİ İLİM

Metafizik	286
Birinci Makale	286
Varlık Üzerine	286
Mahiyet Üzerine	306
Birlik ve Çokluk Üzerine	318
Zorunluluk ve İmkân Üzerine	326
İkinci Makale	332
[İllet]	332
İlletin Kısımları Üzerine	332
Kısırdöngü ve İletlerde Teselsülün İmkânsızlığı Üzerine	334
Bir Tek Ma'lûlün İki Müstakil İletli Olmasının Mümkün Olup Olmadığı Üzerine	342
Basit Bir Şeyin İki Şey İçin İletli Olup Olamayacağı Üzerine	346
Basitin Tek Başına Hem Fail Hem Kabil Olamaması Üzerine	348
Cisimsel Kuvvetin Sonsuz Hareketlerin İletli Olamayacağı Üzerine	348
Üçüncü Makale	352
Cevher ve Arazın Mahiyetlerine İlişkin Hakikatin Araştırılıp Ortaya Konulması Üzerine	352
Heyula ve Süretin Varlığının Ortaya Konulması Üzerine	354
Düşünen Nefsin Varlığının Ortaya Konulması Üzerine	360
Göksel Nefislerin Varlıklarının Ortaya Konulması Üzerine	362
Aklın Varlığının Ortaya Konulması Üzerine	364
Cevherin Kendi Altında Bulunanlar İçin Bir Cins Olup Olmadığı Üzerine	366

Arazın Kısımları Üzerine	370
Nicelik ve Özellikleri Üzerine	374
Nitelik Üzerine	384
İzafet Üzerine	412
Dördüncü Makale	418
Var Olan Her Varlığın İlkesinin Zatı Gereği Zorunlu Olan Tek Bir Varlık Olması Üzerine ..	418
Zatı Gereği Zorunlu Varlığın Sıfatları Üzerine	426
Mümkün Varlıkların Zatı Gereği Zorunlu Varlıktan Taşmasının Niteliği Üzerine	426
Filozofların Varlıklardaki Düzene İlişkin Görüşleri Üzerine	428
Âlemin İlkesinin Varlığı, Sıfatları ve Fiilin Niteliği Hakkında	
Kelamcıların İzledikleri Yol Üzerine	436
Beşinci Makale	452
Düşünen Nefsin Hâdis Olup Olmadığı Üzerine	452
Nefsin Bedenin Yok Olmasından Sonraki Varlığı Üzerine	454
Tenasühün İmkânsız Olup Olmadığı Üzerine	454
Vahyin ve Peygamberliğin İmkânı Üzerine	456
Nefsin Bedenden Ayrıldıktan Sonraki Durumu Üzerine	458

ÜÇÜNCÜ İLİM

Fizik Üzerine	466
Birinci Makale	466
[Cisim ve Mekân]	466
Bölünmeyen Parçanın Olumsuzlanması Üzerine	466
Cismin Sonsuz Parçalardan Bileşik Olmadığı Üzerine	474
Her Cismin Doğal Bir Şekli ve Doğal Bir Mekânı Olduğu Üzerine	476
Mekân Üzerine	476
[Yönleri Sınırlayan Cisim]	484
İkinci Makale	488
[Hareket ve Zaman]	488
Hareketin Mahiyeti Üzerine	488
Her Hareketlinin Onun Cismselliğine Eklenen Bir Hareket Ettiricisinin Olduğu Üzerine ...	492
Hareketin Kaynağı ve Hedefi Üzerine	494
Hareketin Kendisinde Gerçekleştiği Kategoriler Üzerine	496
Hareketin Kısımları Üzerine	500
Zamanın Varlığı Üzerine	508

Zamanın Hareketin Ölçüsü Olması Üzerine	510
Meyil Üzerine	512
Üçüncü Makale	522
Feleklerle İlgili Konular Üzerine	522
Yönleri Sınırlayan Felek	522
Hareket Eden Göksel Cisimlerin Tümüyle Bağlantılı Olan Genel Konular Üzerine	524
En Büyük Feleğin Hareketi ve Bununla İlişkili Konular Üzerine	526
Ay ve Güneş Feleği Üzerine	534
Güneş ve Aya İlişen Durumlar Üzerine	540
Beş Yıldızın Felekleri Üzerine	542
Feleklerin Konumları Üzerine	546
Dördüncü Makale	552
[Unsurlar ve Bileşikler]	552
Unsurlar Üzerine	552
Meteorolojik ve Jeolojik Olaylar Üzerine	562
Yeryüzünde Bulunan Şekillerle İlgili Konular Üzerine	570
Mizac Üzerine	574
Dağların ve Madenlerin Oluşumu Üzerine	580
Beşinci Makale	584
[Nefis]	584
Bitkisel Nefis Üzerine	584
Hayvanî Nefis Üzerine	594
Dizin	611

Table of Contents

Preface

Abstract	27
Introduction	31
Resources	41
Text (Translation)	42
Authenticated Text	45
Index	613

Özet

Bu çalışma, Esîrüddin el-Ebherî'nin *Tenzîlü'l-Efkâr fî Ta'dîlî'l-Esrâr* isimli eserinin tenkitli neşrini, kısa bir değerlendirmesini ve Türkçe tercümesini içermektedir. Ebherî, XIII. yüzyılda Anadolu'da yaşamış önemli bir düşünürdür. Onun adı, gerek İslam dünyasının her köşesinde eğitim kurumlarında en çok okutulan eserlerden biri olması gerekse de üzerine onlarca şerh yazılmış olması sebebiyle *İsagoci* isimli mantık risalesiyle özdeşleşmiştir. Ebherî, mantık çalışmalarının yanında metafizik, fizik, geometri ve astronomi üzerine de birçok eser kaleme almıştır.

Ünlü düşünürün bir iki istisna dışındaki eserlerinin çoğu, yazma halindedir. Bunlardan biri bu çalışmada konu edindiğimiz *Tenzîlü'l-Efkâr fî Ta'dîlî'l-Esrâr*'dır. Eserin Türkiye'deki kütüphanelerde beş nüshasını tespit edebildik. Bunlardan İstanbul'da Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinde ilk önce bulduğumuz üç nüshayı esas alarak tenkitli neşri hazırladık. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında biri İstanbul'da diğeri Diyarbakır'da iki nüshadan daha haberdar olduk. Onları da temin edip yaptığımız tahkik ile karşılaştırdık. Aralarında kayda değer bir farklılık olmadığını gördük.

İslam düşüncesinin temel sorunları üzerine kaleme alınmış olan bu kitap kendi zamanına kadarki tartışmaları en güzel

özetleyen çalışmalardan biridir. Eser ne çok tafsilatlıdır ne de gereğinden fazla muhtasardır. Mantık, metafizik ve fizik olmak üzere üç bölümden oluşur. Bu ilimler kendi içinde ilk önce makalelere, sonra bölümlere, en sonunda ise alt başlıklara ayrılmıştır.

Kitapta birinci ilim olarak mantık yer alır. Başta mantığın ne olduğu ve gayesi açıklanmaktadır. Buna göre bilgi tasavvur ve tasdikten ibarettir. Bunların bir kısmı doğuştan olmakla birlikte bir kısmı sonradan kazanılmıştır. Bu sebeple insan düşünürken isabet edebileceği gibi hataya da düşebilir. Bu durumda doğru ile yanlış birbirinden ayıracak bir ilme ihtiyaç vardır. Bu ilim de mantıktır. Bu açıdan mantığın amacı düşünme sürecinde insanı hataya düşmekten korumaktır. Mantık bilinenlerden hareketle bilinmeyenlere ulaşmanın yol ve yöntemini gösteren bir araçtır.

Eserde daha sonra sırasıyla lafızlar, tûmeller, beş tûmel ve tanım incelenmiştir. Ardından önermenin mahiyeti, yapısı, çeşitleri ve önermeler arası ilişkiler gelir. Yargı konusunu takiben geleneksel anlayışa uygun biçimde kıyas bahsi ele alınır. Burada dikkat çeken nokta modal kıyaslar konusunun daha detaylı bir şekilde anlatılmış olmasıdır. Mantık bölümümün son kısmında kıyasların temelini oluşturan öncüller ve beş sanat konuları incelenir. Beş sanat içerisinde mugalata bahsi daha ayrıntılı biçimde anlatılır.

Tenzîlü'l-Efkâr'ın mantık bölümü, Meşşâî mantık anlayışını yansıtmaktadır. Zira bu kitapta gerek mantığın tasavvur ve tasdik olarak ikiye ayrılması gerekse ispatın içeriğinden çok formuna önem verilmesi bunun en açık delilleridir. Kitapta ikinci ilim olarak yer alan metafizik bölümünde de Meşşâî felsefenin genel karakteristiği korunmaktadır. Bununla birlikte Meşşâî düşünceye yöneltilecek bazı eleştiriler dikkate alınarak yer yer Meşşâî gelenek de tenkit edilmektedir. Birçok mesele, cedelî üsluba başvurularak tartışılmıştır.

Kitabın metafizik bölümü beş makaleden oluşmaktadır. Bu kısmın başında genel olarak; varlık, mahiyet, birlik, çokluk, zorunluluk, imkân, illet, cevher, araz, suret, akıl ve kategori gibi metafiziğin temel kavramları incelenmiştir. Dördüncü ve beşinci makaleler, felsefi ve kelamî bazı tartışmalar üzerinedir. Burada ise zatı gereği zorunlu varlık ve onun sıfatları, mümkün varlıkların zatı gereği zorunlu varlık ile olan bağlantısının niteliği, filozoflara göre var olanların düzeni, alemin varlığı, düşünen nefsin hâdis olup olmaması, nefsin bedenine yok olmasından sonraki varlığı, tenasüh, vahyin ve peygamberliğin imkânı, nefsin bedenden ayrıldıktan sonraki durumu gibi meseleler incelenmiştir.

Tenzîlü'l-Efkâr'ın üçüncü ve son ilmi klasik fizik üzerinedir. Birinci makalenin ilk konusu bölünmeyen parça hakkındadır. Ardından cismin sonsuz parçalardan bileşik olmadığı iddiası açıklanmıştır. Sonra sırasıyla her cismin doğal bir şekli ve doğal bir mekânı olması, mekânı ve yönleri sınırlayan cisim başlıklarına yer verilmiştir.

Hareket ve zaman gibi fiziğin en temel iki konusunun incelendiği ikinci makalede, hareketin mahiyeti üzerinde durulmuştur. Buradaki izaha göre kuvveden fiile doğru gerçekleşen bir yetkinlik olarak hareketin başkasına ulaşma dışında herhangi bir hakikati yoktur. Bu durum onun en ayırıcı özelliğidir. İkinci kısımda her hareketlinin onun cisimselliğine eklenen bir hareket ettiricisi olması iddiası irdelenir. Ardından hareketin kaynağı ve hedefi ve daha sonra da hareketin kendisinde gerçekleştiği kategoriler ve hareketin kısımları incelenir. Hareketin ölçüsü olarak tanımlanan zamanın varlığı ele alınır ve onun başlangıcı ve sonu olmadığı iddiaları tartışılır. Bu makalede son olarak meyil konusu yer alır.

Fizik bölümünün üçüncü makalesi gökler hakkındadır. Burada sırasıyla yönleri sınırlayan felek, hareket eden göksel cisimlerle bağlantılı olan konular, en büyük feleğin hareketi, ay ve güneş feleği ve bunlarla ilgili konular açıklanmıştır. Dördüncü

makalenin başında Meşşâî filozoflara göre evrenin temelini oluşturan dört unsur ve bunların karışımıyla oluşan bileşikler incelenir. Sonra meteorolojik ve jeolojik olaylar, yeryüzü şekilleri daha sonra mizaç ve ardından da dağların ve madenlerin oluşumu incelenmiştir. Aynı zamanda kitabın sonu da olan fizik bölümünün beşinci makalesinde ilk olarak bitkisel nefis daha sonra da hayvani nefis konuları ele alınmıştır.

Abstract

This study includes the edition-critic, short evaluation and Turkish translation of Athîr al-dîn al-Abharî's book named *Tanzîlu'l-Afkâr fî Ta'dîli'l-Asrâr*. al-Abharî, he is an important philosopher who lived in Anatolia in the 13th century. His name is identified with a cliché logic treatise named *Isagoci*, both because it is one of the most widely read works in educational institutions in every corner of the Islamic world, and because dozens of commentaries have been written on it. However, al-Abharî wrote many works especially on logic, metaphysics, physics, geometry and astronomy.

Most of the works of the famous thinker, with one or two exceptions, are in manuscript. One of them is *Tanzîlu'l-Afkâr fî Ta'dîli'l-Asrâr*, which we have discussed in this study. We were able to identify five copies of the work in libraries in Turkey. Of these, we prepared a critical edition based on the three copies we first found in the Süleymaniye Manuscripts Library in Istanbul. In the later stages of the study, we became aware of two more copies, one in Istanbul and the other in Diyarbakır. We obtained them and compared them with the investigation we made. We found that there was no significant difference between them.

This book, which was written on the basic problems of Islamic thought, is one of the studies that summarizes the debates up to its time. This book is neither too detailed nor too concise. It is exactly as it should be. It consists of three parts: Logic, metaphysics and physics. These sciences are first divided into articles, then sections, and finally sub-titles.

The book includes logic as the first science. The introduction explains what the logic is and its purpose. Accordingly, knowledge consists of concept (tasawur) and judgement-inference (tasdiq). These are also partly a priori and partly a posteriori. For this reason, a person can make a mistake while reasoning. In this case, a science is needed to distinguish between true and false. This science is also logic. In this respect, the purpose of logic is to protect people from making false in the reasoning. Logic is a instrument that shows the way and method of acquired the unknown from the known. Later in the book, terms, universals, five universals and definitions were examined respectively. Then there is the nature of the proposition, its structure, types and relations between propositions. Following the judgement, the syllogism was discussed in accordance with the traditional understanding. A remarkable point here is that the subject of modal syllogism is explained in more detail. In the last part of the logic section, the premises that form the basis of the syllogism (types of tasdiq) and the five art subjects are examined. Among the five arts, the talk of sophistic refutations (mugalata) is explained in more detail.

The logic section of this book reflects the Mashâ'î (Peripatetic) logic. Because in this book, both the division of logic into conception and judgement, and the emphasis on the form of inference rather than its content are the clearest proofs of this. The general characteristics of Mashâ'î philosophy are preserved in the metaphysics section, which is included as the second science in the book. However, the Mashâ'î tradition is criticized from time to time, taking into account some crit-

icisms of Mashâ`î thought. Many issues have been discussed using dialectic method.

The metaphysics section of the book consists of five articles. The first three articles of this chapter deal with the basic concepts of metaphysics in general. Some parts are: Existence, essence, unity, multiplicity, necessity, possibility, cause, substance, accident, form, reason and category.

The fourth and fifth articles of metaphysics are on some philosophical and theological discussions. Here, in general, the necessary existence and its attributes, the quality of possible beings emanation from the necessary existence, the order of beings according to philosophers, the existence of the world, the existence of the thinking soul or not, the existence of the soul after the destruction of the body, reincarnation, the possibility of revelation and prophecy, the soul's existence. Issues such as the state after leaving the body were examined.

The third and final treatise of the book is on classical physics. The first topic of the first article is about the indivisible part. Then, the claim that the object is not composed of infinite parts is explained. Then, each matter has a natural shape and a natural place, and matter titles that limit place and directions are come.

In the second article, which examines the two most fundamental subjects of physics, such as motion and time, the nature of motion is emphasized. According to the explanation here, the movement as a competence realized from the potential to the actual has no truth other than reaching someone else. This is its most distinctive feature. In the second part, the claim that every mover has a mover added to its corporeality is examined. Then the source and target of the movement, and then the categories in which the movement occurs and parts of the movement are examined. The existence of time, which is defined as the measure of movement, is discussed and the claims

that it has no beginning and no end are discussed. Lastly, this article deals with the subject of inclination.

The third article of the physics section is about the skies. Here, the sphere limiting the directions, the subjects related to the moving celestial orbs, the movement of the greatest sphere, the lunar and solar spheres and related subjects are explained respectively. At the beginning of the fourth article, the four elements that form the basis of the universe according to Mashâ'î philosophers and the compounds formed by their mixture are examined. Then meteorological and geological events, landforms, temperament, and then the formation of mountains and mines were examined. In the fifth article, which is the end of the physics section and also the end of the book, firstly the vegetal soul and then the animal soul are discussed.